

Nälkävuodet 1866–1868 Kuortaneella ja lähitienoilla

Alpo Ranta-Maunus

Euroopan viimeinen rauhanaikainen nälänhätä koetteli erityisesti Suomea. Nälänhädän välittömänä syyinä oli kesän 1867 sadon menettäminen koko maassa. Jo edellisten vuosien kadot olivat köyhdyttäneet kansaa ja johtaneet pettuleivän syöntiin laajoilla alueilla. Häätä oli pahimmillaan keväällä 1868. Silloin kuoli Suomessa ainakin 70 000 ihmistä normaalin kuolleisuuden lisäksi. Kuolemaa aiheuttivat sekä heikko ravinto että kulkutaudit. Epidemia levisi laajalle kerjäläislaumojen ja muun liikkumisen mukana. Tästä on julkaistu uutta tutkimuskirjallisuutta, ja minäkin olen tehnyt lyhyen yhteenvedon asiasta kirjoituksessa Suomi vuonna 1868 (www.alporantamaunus.com). Tässä jutussa kokoan niitä tiedon sirpaleita, mitä Kuortaneen tapahtumista löytyy. Oheinen kartta kuolleisuudesta on Turpeisen kirjasta.

Vuonna 1868 Suomen väkiluku oli 1,8 miljoonaa ja kuolleisuus 8%. Alueellinen vaihtelu oli suurta. Yli viidesosa väestöstä kuoli Parkanossa, Ullavassa, Reisjärvellä ja Enossa. Etelä-Pohjanmaalla korkeimpia lukemia ovat Korttesjärven 18% sekä Alahärmän, Ylistaron ja Seinäjoen 15%. Kuortaneen kuolleisuus oli 5% ja sen lähialueilla Lapuan 10%, Alajärven 13% ja Alavuden 7%. Erityisesti Lappajärveä oli koetellut jo edellisen vuoden tyffus-epidemia. Sen taudin laatua luonnehti piirilääkäri Linsen, että se oli ”ihottumamuotoa ja iski tavallisesti talon kaikkiin asukkaisiin”.

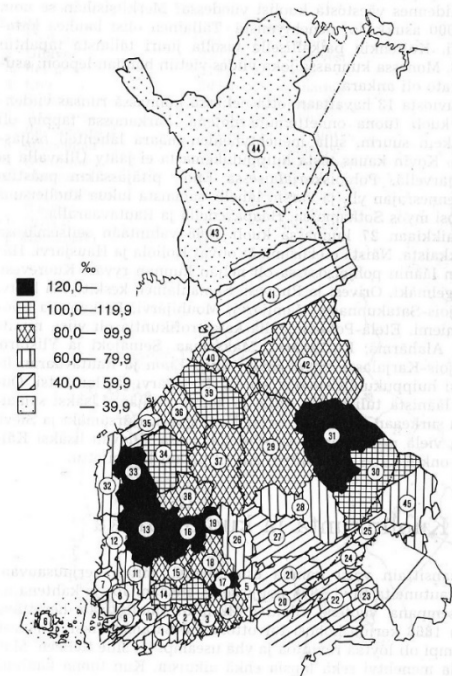
Vertailun vuoksi muistettakoon, että nykyisin Suomessa kuolleisuus on yhden prosentin luokkaa, 1800-luvulla kuortaneelaisten kuolleisuus oli normaaleina vuosina kaksi prosenttia. 1940-luvun sotien aikaan vuosittainen kuolleisuus oli Suomessa korkeimmillaan kaksi prosenttia. Sodan ja tyffus-epidemia olivat sikäli samanlaisia, että ne tappoivat työkäisiä ihmisiä. Useimmat sairastuneet eivät kuolleet, mutta heidän toipumisensa kesti monia viikkoja.

Kuortaneen asukasluku 30.6.1868 oli 2863 ja vuonna 1868 syntyi 66 lasta, kuolleita oli 140. Papit merkitsivät kuolleiden luetteloon myös kuolinsyyn. Pilkkukuume (papereissa tyffus) oli yleisin aikuisten kuolinsyy (35 kuoli 1868), lapsilla isorokko (20). Tuntematon kuolinsyy oli monella (15). Miten oikeita kappalaisen diagnoosit olivat, ei ole tiedossa, mutta ne olivat ainakin sillä tavalla tarkempia kuin lääkäreiden tekemät laajempien alueiden tilastot, että useampia nimikkeitä oli käytössä. Nälkää ei ole merkitty kuolinsyyksi, mutta nälkäkuolemaa ei ehkä tunnustettu. Toisaalta on monia tuntemattomasta syystä kuolleita. Vaikka lapsia kuoli isorokkoon 20, oli lasten kuolleisuus alempi kuin monina edeltävinä vuosina. Aikaisempina vuosina olivat lapsia tappaneet isorokon lisäksi hinkuyskä ja kurkkumätä. Muitakin tauteja oli liikkeellä. Epidemiat voivat tappaa perheestä monia lapsia. Kaarangassa kuoli kolme lasta samana päivänä huhtikuussa 1866 isorokkoon.

Toukokuussa 1868 kuoli eniten eli 21. Heistä merkitään 7 kuolleeksi vanhuuteen ja 9 epidemiaan, heistä 2 Hollolassa Pietarin radan työmaalla.

Omakohtaista mielenkiintoa nälkävuosien tapahtumiin lisää se, että yksi viiden polven takainen esivanhempani kuoli silloin. Vuoden 1868 tyffus-epidemia näkyy tulleen Lapuan suunnalta, koska

Kuvio 12.
KUOLLEISUUS SUOMESSA MAASEUDULLA ROVASTI-
KUNNITTAIN VUONNA 1868

ensimmäiset kuolleet olivat Salmelta: Salmen ja Kurssin torppareiden vaimot kuolivat helmikuun 9. ja 15. päivinä. Esi-isäni Herman Yrjönpoika Jylhä-Maunuksela (Ala-Maunuksen vanhaisäntä) kuoli seuraavana 16.2.1868 ja kolme päivää myöhemmin Petäjäniemen isäntä. Maaliskuun puolella tyffus tappoi monia Mäyryssä ja epidemia laajeni toukokuuhun saakka.

Tauti tappoi niin isäntiä kuin palvelusväkeä. Muutaman vainajan titteliksi on kirjoitettu ruotivaivainen (rotfattige) tai kylän vaivainen. Heidän elättämisensä oli annettu kylän velvollisuudeksi. Ainakin Salmen ja Mäyryn vaivaisen mainitaan kuolleen 1860-luvulla. Myös sairaita varattomia hoidettiin samalla periaatteella. Asuivat sovituksen ajan yhdessä talossa ja sitten kuljetettiin seuraavaan. Kun myös tajuttomia kuljetettiin näin, asiaan puututtiin ja perustettiin väliaikaisia sairashuoneita, esimerkiksi Alavudella. Kuortaneen mahdollisista sairastuvista en löytänyt tietoa.

1860-luvun kuolleista on yhteenveto alla taulukossa. Yli puolet kuolleista oli lapsia vuosina 1860–1865 ja jälleen 1869. Nälkävuosina 1866–1868 lisääntyi täysikäisten kuolleisuus ja lasten kuolleisuus saattoi jopa pienetä.

Taulukko: Kuortaneen seurakunnan kuolleet 1860-luvulla.

Vuosi	Kuolleet aikuiset	Kuolleet lapset (alle 15v.) ml. kuolleena syntyneet
1860	21	25 (hinkuyskä 8, kurkkutauti 8)
1861	23	41 (kurkkumätä 21, hinkuyskä 5)
1862	23	35 (tunteamaton tauti 14)
1863	17	55
1864	25	32 (joista kuolleena syntyneitä 6)
1865	33	39 (isorokko 5, angiina 4)
1866	39 (pilkkukuume 4, keuhkotauti 7)	33
1867	44 (pilkkukuume 6, keuhkotauti 13)	43 (hinkuyskä 12, isorokko 3)
1868	107 (pilkkukuume 35, tunteamaton 15)	33 (isorokko 20, hinkuyskä 4)
1869	27	43 (suonenveto 6)

Kesken pahimman epidemian suomen kieli tuli Kuortaneen seurakunnan muistiinpanojen kieleksi 25.4.1868 kuolleista alkaen. Tällöin myös merkintöjen käsiala vaihtui. Kappalainen saattoi sairastua.

Heikki Klemetti ei mainitse nälkävuosia Kuortaneen vaiheita kirjassaan paitsi ohimennen kansakoulun perustamisen yhteydessä. Suunniteltiin koulun perustamista sillä tavoin, että joka kolmas kappa säästömakasiinin kasvusta tulisi koulurakennuksen hyväksi ja koulun ylläpitämiseksi. Kuortaneella pidettiin aiheesta kuntakokous 28.10.1867. Seuraavassa ote pöytäkirjasta:

*Kun herra lääninrovasti (Karl Fr. Stenbäck) oli tarkasti ja kauniisti selvittänyt asetuksen koulun perustamisesta, että kukin tuli ymmärtämään sen sisällyksen, kunnan esimies kysyi, jos kunta nyt ottaisi mielellään vastaan tämän esityksen mukaisesti rakentaakseen kansakoulukartanota j.n.e. Niin tähän ensinnä vastattiin, että ei suinkaan oppi ole turha tarkoitus, mutta koska **nyt on hirmuinen nälkä kansalla maassa ja niin on meidänkin seurakuntamme laita, niin ei taitta millään muotoa rohjeta senkaltaiseen hankkeeseen. Esimiehen esitettyänsä, jos tuo sentähden ylönn kalliiksi mahtanee tulla jos luovutettiin siitä makasiinin kasvokapasta mainitun koululaitoksen hyväksi, jota herra Provasti esittelee, niin tähän taas kaikki yksimielisesti vastasivat, että **makasiinin kasvokapat nyt tarvitaan syödä, ettei ne muuante jouda ja niin kuin sanottu, ei siihen yritökseen millään muotoa tällä kertaa ruveta.*****

Klemetti toteaa, että ”totta kyllä, erinomaisen sopimaton aika kansakoulun perustamiskysymyksen esille ottamiseen”. Todella oli. Lokakuun lopussa, kun kokous pidettiin, oli Pohjanlahti jäässä. Ulkomaista viljaa oli enää saatavissa korkeintaan hevospelillä Etelä-Suomesta ja syyskuun alun ankaran hallan vaikutukset isännät tunsivat omakohtaisesti. Pettuleipää söivät jo isännätkin. Onneksi heillä oli valta päättää. Moni henki taisi säilyä, kun lasten opettamisen aloittaminen siirrettiin myöhemmäksi, ja viljaa säästettiin todelliseen hätään. Onneksi oli viljamakasiini. Tosin olisi se koulun alku siirtynyt, vaikka viljamakasiiniin säästetyn viljan lisääntymistä olisikin sallittu käytettäväksi koulun rakentamiseen. Kasvua ei ollut ainakaan vuoteen.

Lapuan pitäjän historiassa vuodelta 1908 on pitäjää koskevia poimintoja nälkävuosien virallisesta lehdestä. Siinä kerrotaan, että jo 1862 oli vakava katovuosi ja apua saatiin ulkomailta asti. Vuonna 1866 oli heikko sato. Perunassa oli ruttoa. Viljan hinta oli korkealla. Kansa velkaantui lisää ja taloja joutui vasaran alle. Tätä seurasi vuoden 1867 kato ja seuraavan vuoden ”näljänhätä ja tautisuus”. Jäkäläleipää yritetään syödä, mutta se aiheuttaa poltetta. Jauhojen hinta nousi edelleen. Maaliskuussa 1868 uutisoidaan Lapualta, että on alettu tehdä leipää heinäjauhosta. Tulos on hyvä ja parasta on timotei. Huhtikuussa köyhyys ja hätä on kamala. Lapualla on 11 köyhäin majaa ja niissä 650 asukasta. Lisäksi 1500 työtöntä toivoo pääsevänsä töihin uuden Kauhavan tien työmaalle jauhopalkalla. Jauhojen vähyyden takia töitä voidaan tehdä vain kahtena päivänä viikossa. Kesällä saadaan Saksasta evankelisen seurakunnan keräysvaroja. Pahimmillaan Lapualla kuolee 30–40 henkeä viikossa. Tarttuvat taudit olivat yleensä kuolinsyy, mutta muutamia kuoli nälkään. Vuonna 1868 kuoli Lapuan seurakunnassa 708 henkeä, kun väkiluku oli 7200. Olojen normalisoiduttua kuoli 135 henkeä vuonna 1870.

Talvella 1868 raportoitiin Kuortaneelta, että ”alapitäjistä tulevat kerjäläislaumat pyytämislään ja vieläpä omin käsin ottamisellaan saattavat kaikki antajat tasarikkaiksi, että monen on lähteminen samalle mieron tielle, jos ei apua saada.” Pitäjästä kuultiin, että lähes kaikki tilalliset syövät pettuleipää.

Vuosien 1966–1968 nälkävuodet ovat jääneet toistaiseksi viimeisiksi rauhan aikana niin Suomessa kuin Euroopassakin. Moni asia on kehittynyt sen jälkeen: Suomi teollistui, maatalous kehittyi, rautateitä rakennettiin ja talvimerenkulkukin tuli mahdolliseksi. Lääketiede on kehittynyt valtavasti, se ei enää perustu antiikinaikaisiin opetuksiin. **Sadassa vuodessa Euroopan takapajulasta on kehittynyt hyvinvointivaltio.** Moni asia on muuttunut niin paljon, että meidän on vaikea kuvitella nälänhädän olosuhteita. Nykyisinkin nälkää nähdään kehitysmaissa kuten kuivuudesta kärsivillä alueilla Afrikassa. Ne ovat lähin vertailukohta 1860-luvun Suomen olosuhteisiin. Elävimmän kuvan Suomen nälänhädän olosuhteista voi saada lukemalla sen ajan kirjailijoiden kuten Minna Canthin ja Santeri Alkion kertomuksia.

Lähteet

Nälkä vai tauti tappoi? Kauhunvuodet 1866–1868. Oiva Turpeinen. Suomen historiallinen seura 1986. 307 s.

Nälkävuodet 1867–1868. Toimittaneet Tuomas Jussila ja Lari Rantanen. SKS 2018 Helsinki.

Lapuan pitäjään historia. Juho Koskimies. 1908. www.porstuakirjastot.fi/items/show/37329

Kuortaneen vaiheita sanoin ja kuvin. Heikki Klemetti. WSOY 1932.

Kuortaneen seurakunnan digitoitu kuolleiden luettelo.